

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՀ ԱՀԱՐՈՆԻ

Զի՛ ահաւոր է, Գաբրիէլ, քոյդ սուսեր : —
Ծերն Ահարոն ահա լերին ի բարձու
Յառեալ գողայ . Թէ եւ հոգին իւր առ Տէր
Մըտօք սլացեալ զմարմինն յերկիր թողուցու .
Եւ ընդ խըտրոց նոցին դու կաւ սըրաբաց
Տալ զմահու հարուած :

Եւ միտքն յածեալ բերին երբեմն ընդ եղեալ ,
Ըզտիս յիշէ զգեղազըւարթ մանկութեան ,
Եւ ըզբազուկն հըզօր եւ բարձր որ խնամեալ
Իբրեւ ըզմայր՝ զԽորայելեանն ազգ եհան
Ի բռնակալ աջաց , եւ ած ի յերկիր
Բարեօք լիալի :

Քանզի զցայդ սեամբն առաջնորդէր հրեղինաւ ,
Եւ ըզցերեկ յամպ եւ ի սուր պնդակազմ : —
Ըսպառազէնք եւ կառք հասին գիշերաւ ,
Տալ ընդ տարերս եւ ընդ Բակոր պատերազմ .
Եւ ամպք անցին ի մէջ գընդիցն երկոցուն ,
Յահեղ մըթուլթիւն :

Դու , որ շանթից ես եւ ծովուց զօրութիւն ,
Ակնարկեցեր յամպարիշտ գունդս ատելեաց .
Ծովու ածեր եւ տիեզերքք յաղթութիւն .
Եւ ի հայելդ արեք փախեան ի յալեաց .
Մըրմըռագին գիզան կոհակքն իբրեւ բերդ՝
Յընտրելոց քոց երթ :

Մուտ եւ Մերեմ , այլ խըռնեցան ըզնորօք
Լիքն հերձեալք մեծաւ թընդամօք եւ սասաիւ ,
Որպէս բացան երբեմն որկորք հրաբորբօք՝
Զյերկնից վանեալս առնուլ գիշերն ի յանտիւ :
Զէնք եւ զըրահք , արք եւ աստուածք ջարդեցան ,
Ի քում բարկութեան :

Եւ յանապաան էջ Տէր օրէնս տալ նոցին .
Հանթա եւ որոտս արձակէր լեառն հըրայրեաց .
Ի ծածկելոց փառաց տեսան ազգք գողացին :
Մին յԱտլանդեայ կալեալ երկրորդն ի Մասեաց ,
Զսւարթութիւնք կրկին , հարեալ զաշխարհ գըլըրդեն .
Զի խօսի Որ էն :

Ազգք տիեզերք սարսին եւ Տէր բարբառի .
Բուռն է ձայնիւ քան ըզմարտիկս օ՛ն եւ օ՛ն ,
Որ խաղմարար մըրցին ի դաշտ Արիսի .
Անցեալ ի կէս լերին պաշտպան կայ Հարոն ,
Կարկառեալ զաջ մի հովանի իւր ալին՝
Զմիւսն յանմահ արփին :

Ո՛վ հրաշք . որ խոյս ի բռնակալն ետ աջոյ ,
Որ ի յուզմանց զերծաւ շանթից եւ ալեաց ,
Որ կաց խըտրոց ընդ իւր ազին ուստուածոյ՝
Ի յանդընդոց մահու փախչել ոչ կարաց .
Խոնարհեցոյ ըզպարանոցն առ սուսեր՝
Որ ըզմահ բերէր :

Յերկին թռիցոք յաստուածառաք ի հուր կառս ,
Յերկրի անյայտ լիցոք ի խիտ ի մայրիս ,
Ընդ բիւր անդունդս սահեալ անցոք անվընաս ,
Մարդ եմք , պարտիմք մահու երթալ ի գերիս :
Այլ . Մահ , մարմնոյ յաղթես , հոգւոյ արդարոյն՝
Տաս զանմահութիւն :

ԹՈՎՄԱՍ ԹԵՐԶԵԱՆ

ՍՀ . Ռաի . Վարժ .

Տերեւն Անտառի :

Անջատեալ քոյդ ի ցօղնոյն ,
Ո՛վ հէք տերեւ ազազուն ,
Ո՛ւր գընաս դու . — Զգիտեմ զայն .
Զկազինն մըրրիկն եհար
Որ ինձ նեցուկ էր միայն :
Ի շունչ առեալ անգագար
Զեփեւ եւ կամ հիւսիսի
Ցարգ զիս յածէ հողմավար
Ի յանտառէն ի դաշտի ,
Եւ ի լերինս ի հովոյն .
Եւ յոր վարիմս բոտ հողմոյն
Ըզհետն անահ ընթանամ .
Գընամ ուր գնայ ամենայն ,
Ուր գնայ տերեւըն վարդի ,
Ուր եւ տերեւըն սարգի :

ԱՌՆՈՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ենիչերիներուն կոտորածը :

Ենիչերիներուն կոտորածը () ամա-
նեան պատմութեան մէջ յիշատակաց
արժանի դէպքերէն մէկը կրնայ սե-
պուիլ , եւ Սուլդան Սահմուտ Բէ ձեռ-
քով եղած բարեկարգութեանց սկըզբ-
նաւորութիւն : Ի՞նչ հռչակաւոր Ենի-
չերի (նոր չէնո-որո-ւի-ւն) կոչուած բա-
նակը ժԴ դարուն () ըխան թագաւո-
րին ատենը հաստատուեցաւ , ու Սու-
րատ Ինաջնոյն ժամանակը կարգի մը-
տաւ : Ինչպէս Լազիպտոսի Սէմուքնե-
րը՝ ասանկ ալ Ենիչերեաց խումբը նախ
() ամանեանց ձեռք գերի ընկած քրիս-
տոնեայ պատանիներէն կը ձեւանար .
բայց ետքը բուն Տաճկներ ալ մտան
մէջերնին : Ենիչերիներուն ինչպէս որ
թաշակը սովորականէն աւելի էր , անոր
համեմատ ալ նաեւ ազատութիւննին .
ասանկով շատերը ետեւէ կ'ըլլային նոյն

խմբին մէջ մտնելու . որով թագաւորք ստիպուեցան երկու դաս Լճիչերեաց սահմանել . մէյմը գործունեայ կամ ոտքի վրայ պատրաստական խումբ , մէյմ՝ ալ անոնք որ մինակ պատերազմի ժամանակ պարտական էին ծառայել տէրութեան , իսկ ուրիշ ատեն՝ քաղաքական կեանք կ'անցընէին . բայց ան միջոցին ամենեւին թոշակ չէին ընդուներ . իսկ Լճիչերիներուն անուամբը եղած ուրիշ ամէն իրաւանց մասնակից կ'ըլլային : Իրենց կոտորածին ժամանակ , զինուորութիւններն 186 լեգէոններէ կը բաղկանար , իւրաքանչիւր լեգէոն 1000 հոգւով : Լճիչերիք ()սմանեան պետութեան ընդարձակելուն ձեռնառու ըլլալէն ետքը , գրեթէ բոլոր մէկալ ինքնակամ զօրաց , ինչպէս էին Պրետորեանք 'ի Հոմ , և Լյազախները 'ի Ռուսաստան , իրենք ալ ահաւոր եղան թագաւորական գահուն , որով ուզած ատեննին՝ չէ թէ միայն արքունի պաշտօնեայքը , հապա նաև նոյն իսկ թագաւորները մէկէն կը սպաննէին : Լյապիսի անկարգութեց դէմն առնելու համար ()սմանեան թագաւորներէն ոմանք մտածեցին և ետեւէ ալ եղան վերցընելու այս զինուորութիւնը , և կամ գէթ կերպով մը իր ազդեցութիւնը չափաւորել նոր զօրք հաստատելով , բայց մէկն ալ չկրցաւ աս բանս յաջողցնել , ու ստիպուեցան ետ կենալ իրենց ձեռնարկութենէն : Դահմուտ Բ ալ ուզեց փորձել իր նախորդներուն մտածածը 'ի գործ դնելու , բայց փորձով իմացեր էր թէ այսպիսի գործի մը յաջողութեան համար ծածուկ և ձեռքի տակէն գործելու է . և միայն անով կրցաւ ()սմանեան տէրութիւնը այսպիսի հարուածէ խալըսել :

Լճիչերիները թշնամի ըլլալով ամէն նորաձեւութեանց , բնականաբար իրենց վիճակին մէջ մնացին՝ նաև ան միջոցին յորում բոլոր Լարոպա յառաջագիւմութեան մէջ էր : Իրենց տուած վերջին պատերազմներուն մէջ յայտնապէս երևցեր էր զինուորական արուեստի մէջ ետ մնալին ուրիշ ազգաց զօր-

քերուն բազդատութեամբ . որով ()սմանեան գահուն ապահովութեան համար հարկ էր այս խումբը բնաջինջ վերցընել , ու տեղը կանոնաւոր զինուորութիւն հաստատել :

Դահմուտ Բ ()սմանեանց սիրտը վաստրկելով , մտածութեք յաջողելուն վրայ ալ վստահութիւն կրնար ունենալ : 1826^ն մայիս ամսոյն վերջերը մասնաւոր ժողովքով մը որոշուեցաւ որ ()սմանեան կայսերութեան պատիւը և մեծութիւնը միշտ ոտքի վրայ բռնելու համար հարկ էր նաև զօրաց բարեկարգութիւն մը ընել , և միանգամայն սահմանուեցաւ որ Լճիչերիները կրթելու համար ուրիշ զինուորութիւն մը հաստատուի Էշինձի ըսուած : Լյապիսի հրաման մը խիստ ծանր եկաւ Լճիչերեաց . սակայն 'ի սկզբան անտարբերութիւն ցուցընելով՝ պայմանները յանձն առնուլ ձեացուցին . իսկ երբոր գործադրութեան ժամանակը եկաւ , սկսան խլրտիլ ու խռովութիւն հանել : Յունիսի 14^ն իրիկունը սկսաւ ապրտամբութիւնը . բոլոր գիշերը Լոստանդնուպոլսոյ մէջ ասդին անդին պտըտեւէն , ու քանի մը իշխանութեան և դատաստանարանի պաշտօնարաններ այրելէն ու կողոպտելէն ետքը , երկրորդ օրը ամէնքն ալ Լթմէյտանի հրապարակը ժողվուեցան , ու իրենց սովորութեանը համեմատ՝ տապալեցին կաթսաները (օճախ) , որ թագաւորին դէմ ապստամբութեան նշան էր , իբր թէ անով իմացընել կ'ուզէին թէ ալ կը հրաժարին իրենց կերակուրը թագաւորէն ընդունելու . մէկ կողմանէ ալ քարոզը բոլոր դաշնակից Լճիչերիները սահմանուած տեղը կը կանչէր :

Տէրութիւնը արդէն գուշակեր էր այս ըլլալիք խռովութիւնը . ուստի մէկէն ամէն պաշտօնակալք Սուլթանին քով ժողվուեցան , և հարկաւոր զգուշութիւնները 'ի գործ դրին : Դահմուտի սրբազան սեպուած դօշը սուլդան Լհմէտի մզկիթին առջև կը ծածանէր , և քարոզը բարձր ձայնով կը պոռար որ ամէն հաւատացեալ Տաճիկք չդան-

դադին զէնք առնուլ ու մասնակից ըլլալ այնպիսի պատերազմի մը որուն վրայ հաւատոց հաստատութիւնը հիմնած է : Կոստանդնուպոլսոյ մէջ գտնուած բոլոր Տաճկըները մղկիթը թափեցան « Աւլահ Աւլահ , Աւլահ էպեր » կանչելով : Իսկ թագաւորը մայրաքաղաքին կտրիճ ժողովրդեան գլուխ կեցած , իրենք անգամ իմացուց Ենիչերիներուն որ քան նուիրական դրօշակին տակ խոնարհին . բայց անոնք մտիկ չըրին , ու իմացուցին իրեն թէ ամենեւին պայման մը յանձն չեն առնուր ինչուան որ զօրքը կարգաւորելու առաջարկութիւնը մէկդի չթողու , ու իրենց ուզած մարդիկներէն այլ և այլ անձինք ձեռքերնին չյանձնէ : Ինչ ատեն Սիւլթանը հրատարակեց թէ ան զանոնք մահ մետական չտեսեր . Սուլթանն ալ աւելցուց թէ « Պէտք է բոլորովին ջընջել զանոնք » :

Ինչ միջոցին երբոր տեսան Ենիչերիք թէ () սմանեանք Սահմէտին դրօշը բացած ու բազմագունդ բանակով վրանին կը վազեն՝ մեծապէս շփոթեցան , և խուժք խուժք բաժնուած կ'ուզէին ան ճամբաներուն գլուխը բռնել ուսկից որ () սմանեան զօրքերը պիտի անցնէին , իրենց ապաւինած տեղերուն կրակ տալու համար , բայց չկրնալով անոնց բազմութեանը դէմ դնել՝ ստիպուեցան ի թմեյտանի իրենց տեղը քաշուիլ՝ և հրապարակին դուռը գոցելով դրան ետեւը մեծամեծ քարեր դիզեցին , որպէս զի չըլլայ թէ կերպով մը կարենան թշնամիք դուռը բանալ ու ներս մտնել : Բիչատենէն հասան արքունի զօրքերը , ու մէկէն պաշարեցին զիրենք . և հիւսէյին փաշա՝ որ զօրաց սպարապետն էր , հրաման տուաւ որ թնդանօթները արձրկուին , բայց զօրավարներէն ոմանք պաշարեալները խաբելու համար , սկըսան կանչել թէ , « Դեռ վառօդնիս չէ եկած , ինչպէս կ'ուզես որ կրակ տանք թնդանօթներուն » : Ենիչերիներէն ոմանք ուզելով կեանքերնին փրկել ըսին իրենց ընկերներուն . « Դուք հոս մնացէք , և կաթսաներուն պահ-

պանութիւն ըրէք . մենք հիմա հրապարակին պզտիկ դռնէն ելլալով կ'երթանք զմեզ պաշարողներուն ետեւի կողմանէն՝ որպէս զի թնդանօթները ձեռքերնէն յափշտակենք » : Եսանկով իրենք դուրս ելան , ու մէյմըն ալ չգործան : Իսկ որոնք որ ներսն էին ի թմեյտանի հրապարակին մէջ ամենէն ալ հրապարակին մեծ դրանը ետեւ դիզուած կեցեր էին : Եւ միջոցին թագաւորական զօրքէն թնդանօթ մը արձրկուեցաւ , որ դրան մէկը ջախջախելով , շատ մը անձինք գետին փռեց : Ինչպէն Սուլթան անուշով թնդանօթաձիգներէն մէկը վազեց ու դրան մէկալ թեն ալ բացաւ , և այն քաջութեանը 2500 դահեկան վարձք առաւ :

Դուռն որ բացուեցաւ՝ բոլոր պաշարողները ներս թափեցան . անով մէջիններէն ոմանք կեանքերնիս խալըսէնք պողալով ստիպուեցան իրենց ձմերոցը փախչիլ . ոմանք ալ հրապարակին մէջ տեղը եղած թիւքքէ կոչուած տեղը ապաւինիլ : Իսկ Տաճկըները կատաղած սկսան կրակ տալ ձմերոցին ուր որ գրեթէ բոլոր ապստամբք փախած էին , և քիչ ատենուան մէջ ահագին շէնքը բոլոր մէջիններովը մոխիր դարձաւ : Եսանկով 8000 և աւելի Ենիչերի կորսուեցան միայն Կոստանդնուպոլսոյ մէջ : Եւ միջոցին կոտորածը նաև շրջակայ տեղերուն մէջ ալ քիչ շատ կատարուեցաւ , և շատերն ալ Եսիա քշուեցան : () սմանեան տէրութեան ամէն կողմերն հրամաններ դրուեցան , որ ուր ալ տաճիկ տէրութենէ ապստամբ Ենիչերիներ գտնուին՝ ամէնքն ալ սպաննուին , որպէս զի թէ իրենք և թէ յիշատակնին բոլորովին կորսուի աշխարհիս վրայէն : Եսպիսի խեղճ կերպով մը բնաբարձ եղաւ այն խուժքը որ երբեմն իր զինուցահաւոր ուժովը զօրացուցեր էր այն բազուկները , որոնցմէ ինքը աս սոսկալի հարուածը գտաւ :

Ենիչերեաց կոտորածը կենդանի և իրեն բանաստեղծական հանճարոյն յատուկ եռանդեամբը հետագայ հատուածով կը ստորագրէ ի ամարդին :

Հրապարակին էթմէյտանի որ սեանկար իմն գետ կուսէ սպիտակ որմոց արքունի պալատանն երևի, վկայ արձանացեալ կայ մեծագունին 'ի գործս թագաւորութեան Մահմուտի, բարձման ասեմ' Ենիչերեաց: Այս ձեռնարկութիւն նորա՝ որ միայն կարէր վերստին ածել 'ի կենդանութիւն զարթոյնութիւնն մեծ, ոչ այլ ինչ ընծայեաց առաջի՝ բայց արիւնդուշտ և աղիտաբեր տեսարանս, որպիսի ինչ չիք նշմարել ուրեք 'ի սարեգիրս այլոց պետութեանց, որ՝ 'ի հետս գնդակաց գրոշմեալ կայ և հրկիզութեանց զաւերածովք անդ յիշատակարանացն էթմէյտանի: Մահմուտ մեծ իմն քաղաքագիտութեամբ պատրաստեաց զայն, և քաջութեամբ՝ արժանաւոր առն գիւցաղին, էած զայն 'ի գլուխ: Դէսպէ ինչ զայն զայս 'ի վեր երևեցոյց վտարանջութիւն:

Սպայ ոմն եգիպտացի եհար զոմն 'ի զօրուէ անտի տաճկաց. տապալեցին անգէն Ենիչերիք բլկածսոյս իւրեանց: Թագաւորն որ քաջածանօթ և կազմ էր առ ամենայն, կայր յայնժամ 'ի խորհրդեան 'ի բուրաստանս Պէշլեթաշու՝ որ 'ի վերայ Վոսփորի: Աճապարեաց դարձաւ յարքունիս, և էառ զնուիրական գրօն Մահմուտի. Միւսթգին և Իւլէմայք՝ գնովաւ ժողովեալ, սահմանեն բնաջինջ կորուսանել զԵնիչերիս. զօրականք կանոնաւոր գնդից, և հաւատարիմք 'ի Մահմետականաց անտի, 'ի զէն վառեալ գումարին ժողովին 'ի ձայն սուլգանին. ինքն իսկ արքայ յերկար աշտանակեալ, ընթանայ զօրավարել բանակին: Ենիչերիք համախումբ ժողովեալք 'ի հրապարակն էթմէյտանի՝ և ակն ածեն 'ի նմանէ. հատանէ անցանէ նա բազում անգամ զբազմամբոս գունդս նոցա միայնակ, 'ի մէջ բիւր մահունց, քաջալերեալ վեհագոյն իմն զօրութեամբ զոր ազգել սովոր է անրական ինչ առաջագրութիւն մտաց:

Օրս այս՝ կամ յետինն պարտ էր լինել կենաց նորա և կամ սկիզբն աղատութե նորա և իշխանութե: Ենիչերիք անսաստք 'ի ձայն հրամանաց նորա՝ չառնուն յանձն կալ ընդ իւրեանց սպայիւք. և խուժեալ ժողովեցան յամենայն կողմանց մայրաքաղաքին արք իբր չորեք հազար: Հաւատարիմ զօրականք սուլգանին, թնգանթաձիգքն և Պոստանձիք, սիրեն անցիցն մերձակայ ճանապարհի Ձիարձակարանին: Հրաման ետ արքայ արձակել զհուր, և զօրականքն կային մնային տարակուսեալք. անգէն ոսպ ոմն աներկիւզ մերձենայ 'ի մի 'ի թնգանթից անտի՝ և զատրճանակ իւր արձակէ 'ի բերան նորա, և ահա ընդ հրաձայթ աւթոյն յերկիր կործանի առաջին գաս զօրուն Ենիչերեաց: Յետս ընդ կրունկն ընկրկին նոքա, և բնակարանք նոցա հրակէջ լինին, անթիւ բազմութիւն նոցա՝ յանձուկ վայրի անդ փակեալ, կորնչի ընդ վրատակք որմոցն: Արք իբր հարիւր և քսան հազար 'ի մայրաքաղաքին ևս 'ի սուր սուսերի կորեան, 'ի զոհ կատարութեան խուժանին և սուլգանին. ջուրք Վոսփորի ածեալ ամացին զգիական նոցա 'ի ծովն Մարմարայ, և որ կենդանիք 'ի նոցանէ մնացեալ էին, 'ի փոքրն Ասիա տարագիր եղեն: Զայսօրինակ զերծանել թագաւորութիւնն:

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Պարբէշ:

Վալաքիոյ իշխանութեան գլխաւոր քաղաքն է Պուքրէշ, ընդարձակ և բարեբեր դաշտի մը վրայ շինուած: Ինչպէս արևելքի շատ քաղաքները, ասանկ ալ Պուքրէշ, թէ որ մնաղորութեան արժանի բան մը ունի՝ իր արտաքին տեսքն է, բլուրներն ու անտառները որոնցմով բնութիւնը զարդարած է զինքը: Բայ 'ի քանի մը փառաւոր շէնքերէն, բոլոր քաղաքը աղիւսով և անարուեստ ճարտարապետութեամբ շինուած՝ տնակներով ձևացած է:

Շէնքերուն մէջ նշանաւոր կը համարուին Հոսբոտարին կամ Վալաքիոյ իշխանին պալատը, և անոր մօտ եղող մետրապոլտական եկեղեցին, որոնց երկուքն ալ քաղքին կեդրոնին մէջ կը սեպուին, մեծ հրապարակին վրայ շինուած ըլլալով: Երբեք եկեղեցիէն զատ՝ ուրիշ վաթսուն եկեղեցիք ալ կը համրուին, բոլորն ալ յունադաւան Ուլահաց, որոնք Պուքրէշի բնակչաց մեծ մասն են: Ենացած շէնքերն են մեծ վաճառանոց մը, մէյմէկ եկեղեցի լատինացւոց և լուտերական նորադանդից, հրէից ժողովարան մը և Լատինոյ դեսպանին պալատը, որ թերևս քաղքին մէջ ամենէն գեղեցիկ շէնքն է, եւրոպական նոր ախորժակով և ճարտարապետութեամբ շինուած:

Վաղաքին մէջն է հրէի կոչուած աշտարակը, ուսկից բոլոր քաղաքը կը տեսնուի: Հոն մերձաւոր շէնքի մը մէջ ատենով յոյն տղոց վարժատուն մը կար, որ հիմա վերցուած է: Պատերազմաց և քաղաքական խռովութեանց պատճառաւ՝ բնակչաց թիւը մեծապէս նուազած է, և հիմա հազիւ 106,000 հոգի կը համրուին: Պարտարութեան մէջ առանց նշանաւոր քաղաք մը սեպուելու՝ ունի իր քանի մը գործարանները, մանաւանդ չուխայի ու գորգի: Եւս և հասարակաց մատենադարան